

aki Szekfűre való hivatkozással azt kérdezte tőlem, hogy *volt-e a XVI. században Erdélyben vallásszabadság?*

Kárpáthy-Kravjánszkynek egy másik fő ellenvetése ez: „Nehéz bocsátható meg, hogy alig van mondanivalója az erdélyi katolicizmus küzdelmeiről, amikor például a székelyek fegyverrel a kezükben kénytelenek védeni hitüket. Munkám megírásakor foglalkoztam a csiki székelyek ellenállásának megfejtésével, sőt voltam az állítólagos csata színhelyén, a Székelyudvarhely és Csikszereda közötti „nagy erdőn“ is, de nem tudtam többre menni, minthogy a csiki székelyek ellenállása, amelynek történelmi hitelességét megállapítva, leírva sehohsem találtam, nem egyéb szájhagyománynál, amit történelmileg igazolni ma sem lehet. Ez az oka annak, hogy nem írtam e kérdésről, minthogy munkám egész anyagában csak reális eseményekkel foglalkoztam. Való igaz, hogy a protestantizmus előnyomulásával Erdélyben a katolicizmus nehéz helyzetbe került, csak tengődött, de mióta a világ fennáll, minden újabb szellemi irány a régi bukásán igyekezett emelkedni s miért lett volna éppen a reformáció a kivétel. De azért nem tagadom, hogy a katolikus üldöztetések felemlegetésekor mindig az a bizonyos bárány jut eszembe, mely a vizet felfelé is megzavarta, ami azonban nem azt teszi, hogy ne ítelném el a legnagyobb mértékben az atrocitásokat, bármelyik felekezetről történik is az, de azt hangsúlyozom, hogy János Zsigmond vallási erőszakoskodását igazoló történelmi okmányokra eddig még senkisémet akadt. Mint annyi más koreszme, a reformáció is lehetett fellépésében erős, ellenmondást nem tűrő, de hamar megtisztult annyira, hogy a katolicizmust a protestantizmus szenvedélyessége Erdélyben sohasem fenyegette.

Csodálatos, hogy Kárpáthy-Kravjánszky, aki kezdetben minden más forrást lekicsinyelt s csak az ő vatikáni anyagát tartja igazi forrásnak, egyszerre csak a hagyományhoz fordul s olyan forrásmunkával akar bizonyítani, mint az Eröss József-é,¹ aki munkájáról az Előszóban maga is ezeket írja. „Jelen dolgozatunkat a nagyközönségnek és a tanuló ifjuságnak olvasókönyvül szántuk. Úgy vélvén, hogy addig is, míg a székelyek története című tudományos mű megjelenik, tájékoztatóul fog szolgálni.“ Aki pedig

¹ Eröss József paptanár: A székelyek története. Különlenyomat a „Székely Hírlapb“-ból, Kézdivásárhely 1913.

eddig nem hitte, hogy a csiki székelyek és János Zsigmond csapatai közötti vallás-háború csak néphagyomány, az arról tökéletesen meggyőződhetik, ha elolvassa az Eröss színes előadását: ¹

„Egykori feljegyzések szerint (amelyek ugyan sehohsem találhatók) János Zsigmond előbb szépszóval és ígérettel, majd szigorú paranccsal akarta rávenni a csikiakat, hogy az *unitárius vallásra* térjenek, végül, mikor ezek eredményre nem vezettek, fegyveres népét küldötte ellenük.

Élt Gyergyóalfaluban egy István nevű szentéletű megyés pap, ki összegyűjtötte a gyergyóiakat s hatásos beszédben feltárta a nagy veszedelmet, mely ősi hitüket fenyegeti s felszólította őket annak védelmére. Erre Gyergyó népeken apraja-nagyja felkeredett s elhagyván otthonát (1567) Csiksomlyóra mentek, ahova a csikiak is gyűltek. Itt köszöntötték a boldogságos Szűz Máriát, az ő képében s segítségül hívták szükségükben. Megerősítvén magukat az angyalok kenyérével, egy jámbor szerzetes buzdító szavaira *fegyvert ragadtak*, hogy szembeszálljanak a fejedelem seregével. *A hagyomány szerint* nemcsak a férfiak, de az *asszonyok is fegyvert ragadtak*, sőt a *sárhegyi leányok kibontott hajjal a csapat élére álltak*. Az Udvarhelytől Csik felé vezető úton a nagy erdőnek egy *tisztásán* találkozott a hitvédő sereg a fejedelem hadi népével. Amidőn ezek meglátták a székely hadak élén haladó kibontott hajú, villogószemű s kezükben tízes üszköt lobogtató hajdonokat *félelem szállta meg őket* s a harcot megsem kísérelvén, visszavonultak. Más *forrás szerint* (?) a hadak megütköztek s a csikiak győztek.“ ²

Azért közöltük ilyen hűen és részletesen e leírást, hogy már első olvasásra is láthassa mindenki, hogy ez néphagyomány, mint-hogy ezt a szöveg közben Eröss is megemlíti. Igaz, hogy később arra is hivatkozik Eröss, hogy a fenti esemény hitelességét igazolja P. Mihály Balázs szerzetes, ki 1578-ban született, tehát 11 évvel az esemény megtörténte után, de hallotta másoktól, szemtanuktól; végül egy másik bizonyítás a híres csiksomlyói búcsujárás százados gyakorlata lenne.

A hagyomány anyagát próbálja most Kárpáthy-Kravjánszky Gromonak egy levelével ³ történelmivé tenni, de a levél anyaga is

¹ Eröss: i. m. 5 l.

² Eröss: i. m. 85—86 l.

³ Gromo 1567. július 19 levele. Venezia közölve 47—48 oldalon.

homályos ügy, hogy még most is csak néphagyománynak kell minősítenünk a csikiak vallási ellenállását. Különb az állítólagos zavaros források is az eseményt 1556-ra, 1559-re és 1567-re teszik bizonytalanul s a helyleírás is bizonytalan. János Zsigmond 1556-ban még nem volt tényleges uralkodó, az 1559-ik év pedig úgy kerülhetett forgalomba, hogy a várdofalvi határ déli részében van egy emlékmű, amelyet Henter Antal Udvarhelyszék főkirálybirálya emeltetett 1817-ben ezen esemény emlékére, de később rájöttek, hogy János Zsigmond 1559-ben még katolikus volt s így tolódott az esemény 1567-re, hogy az *unitárius* János Zsigmondnak tulajdonítsa az erőszakos térítést, de a legjobb számítást is tekintve, János Zsigmond csak 1567-ik év közepén lett unitáriussá, pünkösöd havában, májusban még nem volt az.

Tény ebből csak az, hogy a protestántizmus a csikiaknak a katolikus valláshoz való ragaszkodása miatt Csikban nem tudott gyökeret verni, de semmisen igazolható abból, hogy János Zsigmond fegyverrel terjesztette volna a protestántizmust, valamint az sem, hogy rendszeres fegyverzetű katonáit a csikiak a kibontott hajú szárhegyi leányok vezetésével tönkretették volna. A XVI. század második felében Erdélyben már nem történhetett meg olyan csata, melynek semmi nyoma, semmiféle írott emléke ne maradt volna fenn.

Legszerencsétlenebb kifejezése Kárpáthy-Kravjánszkynek a „kismagyar történet szemlélet“ emlegetése, mert az már bűn számba megy, mikor valaki olyant mond, amit maga sem hisz. Jól tudja azt Kárpáthy-Kravjánszky is, hogy a protestáns, helytelenül „kis magyar“-nak nevezett, vagy erdélyi liberális történeti szemlélet Erdély különállása idején sohasem jelentett tiltakozást az öszmagyarság történeti jogai ellen, hanem az csak a Habsburgok ellen irányult a magyar nemzeti állameszme védelme jegyében. Ilyen ferde okoskodással Kárpáthy-Kravjánszky Bethlen Gábort is a „kismagyar“ politikát követők közé sorolná. Egyszeremindenkorra hagyjunk fel a „kis“ és „nagy magyar“ politika megkülönböztetéssel, mert ez nem méltó a magyar nemzet történelmének szelleméhez.

Abban igaza van Kárpáthy-Kravjánszkynek, hogy én idealista vagyok, de arra mindig vigyáztam, hogy idealizmusom ne legyen soha reális alap nélküli s ne lépje túl soha a tárgyilagosság határát. Különb új eszményekre még ebben a zürzavaros világban

is szükség v.l. Mi tanárok, mint nevelők, nemcsak lelkileg, hanem hivatásból is mindig idealisták voltunk, vagyunk és maradunk.

Végül Kárpáthy-Kravjánszky tárgyalt füzetének tartalmát összefoglalóan tekintve, sajnálattal állapítom meg, hogy Kárpáthy-Kravjánszky szemében munkám elolvasása után is János Zsigmond a régi: fekete ördög, kinek még emlékére is halált kell kiáltani, de megnyugtat az, hogy a magyar és világtörténelemnek még sok olyan egyénisége van, akiket a felekezeti értelmezés ilyen ellentétes megvilágításban mutat be s hogy a vallásháborúk korában maradjunk, míg a katolikus írók szerint Erzsébet angol királynő a legnagyobb bűnös, Stuárt Mária pedig, maga a földön járó angyal, addig a protestáns írónál a drámai küzdelemben Stuart Mária a főbűnös s méltan megérdemelte szomorú sorsát. Ilyenkor aztán csak a tisztánlátó olvasó tudja megállapítani, hogy melyik felfogás az előítéletmentes, melyik oldalon van a tárgyilagosság.

Mi nem féltjük János Zsigmond alakját soha a világosan látók'ól. János Zsigmondról, most századok után is mérve fel életét, megállapíthatjuk, hogy szelleme egy új világnak felismerője, megértője és erősítője volt. Ezért mindég élni fog nemes alakja, míg lesz e földön szabadon gondolkozó és pedig úgy hiszem, hogy abban a tisztas keretben, melyben történelmi arcképét megrajzoltam, mert ezt kívánja életének törvénye, azt munkálja a minden előítéleten győzedelmeskedő igazság. Hadd jöjjenek János Zsigmondra és korára vonatkozó újabb és újabb előkerülő adatok, eddig ismeretlen bizonyítékok, melyekkel a részletek bővülnek, a színek élénkülhetnek, vagy tompulhatnak, de mindig marad az alapfelfogás. János Zsigmond történeti alakját nem féltjük senkitől és semmitől.

P. Szentmártoni Kálmán.